

Cs. Varga István

Álmodozó szerelem

Gárdonyi pályakezdő regénye könyv alakban

I.

Gárdonyi Géza *Álmodozó szerelem* című regénye devecseri tanítósága idején keletkezett. Saját írói hangját, mondandóját kereste – elődei és kortársai, főképpen Jókai példája nyomán –, pályakezdő, sajátos szemléletű, narrációjú és kompozíciójú regényében. Műve olyasféle, mint Vörösmartynál a *Zalán futása*, Goethénél *Az ifjú Werther szenvedései*. Több mint eklektikus eseményregény, több mint kalandregény. Ember- és sorsfelmutatásába belekomponálta a végtelent, a szakralitást is. Olyan tematikusan is szakrális textusok vannak benne, melyeknek szellemisége a későbbi remekművekben teljesedik ki, amelyeket a marxista irodalomtörténet-írás le- és kitagadott, jelenkorunk posztmodernsége pedig figyelemre sem méltat.

A szép kivitelű könyv Balázs Géza szöveggondozásával, 173 jegyzetével és iránymutató előszavával látott napvilágot – puha- és keménytablás változatban is. A nyelvészprofesszor értékelése: „Az *Álmodozó szerelem* izgalmas, kedves, emlékezetes, szórakoztató élményt jelent, és ha engedjük, egyben fölemelő érzéseket kelt az emberben.”

Ezekről a „fölemelő érzésekről”, a regény legfontosabb, szakrális témaköreiről abban a szellemben szólok, amelyről a fülszövegben Keller Péter ír: „Gárdonyi tanítósága kezdetén átélt személyes élményeire épülő példabeszéd a lelki tökéletesedésről, aminek lényegét az érett író később a *Titkosnaplóban* így foglalja össze: „A szeretet mértéke: mennyit képes valaki valakiért szenvedni.”

Az író utóéletének 101. évében a teljesebb, hitelesebb és árnyaltabb Gárdonyi-kép kialakításához nélkülözhetetlen az életmű első regénynek, szakrális dimenziójának a vizsgálata. Az *Álmodozó szerelem* szakrális értékeiről most csak a teljesség igénye nélkül szólhatok. Értékfelmutató szemlélettel az alapkérdéseket fürkészem: a szerző hogyan viszonyul a tradícióhoz? – Igenli vagy tagadja a hagyományt? Elismeri-e az áteredő/eredendő/bűnt és következményeit? Mi a legfőbb célja? – „Közelebb, közelebb, Uram, hozzád...”, vagy valami más? A milyen az író emberképe? kérdésre Gárdonyi definíciója: „Agyagedénybe zárt Isten-sugár”. Miben látja az ember méltóságát? – Az ember istenkép-voltában. Hisz abban, hogy a Teremtő saját képére és hasonlatosságára alkotta az embert, méltósága ezért szent és sérthetetlen.

Minden igazi művészet szakrális. A regény a mindenség modellje – nemcsak a látható, hanem a láthatatlan világé is. Már a fiatal Gárdonyi a Jézus-eszményt, a metafizikai szférát, az érzékszerveink számára hozzáférhetetlent is érzékelhetővé igyekezett tenni. Ebben a titokfejtésben Ottlik Géza értelmezése iránymutató: „Ha műveinkben nincs benne Jézus, akkor semmi sincs benne” – „nem néven nevezve kell benne jelen lennie, hanem valóságosan. Ha (...) másként nem, hát, mint szomjúság, halhatatlan vágy, a szarvas kívánczossága a szép hűvös patakra.”

Ad fontes kutatva kiderül: a „láthatatlan”-nak is a Szentírás a legfőbb forrása: „... nem az a fontos, amit lát az ember. Az ember azt nézi, ami a szeme előtt van, de az Úr azt nézi, ami a szívében van.” (Samuel első könyve 16, 7) Dante ragyogó definíciója a keresztény tanítás summája: „A hitben testet ölt a fő reményünk, / meglátjuk azt, mi másképpen láthatatlan.” Saint-Exupéry ismert szállóigéje: „jól csak a szívével lát az ember. Ami igazán lényeges, az a szemnek láthatatlan.”

Gárdonyi *Láthatatlan ember* című regényének a nyitányában erről lét-titokról beszél: „Az embernek csak az arca ismerhető, de az arca nem ő. Ő az arca mögött van. Láthatatlan.” Az ősforrás Jézus: „a láthatatlan Isten képmása.” (Vö. Jn 14, 9; Kol 1, 15) A titokfejtő igehely: „Aki bennem hisz, nem énbennem hisz, hanem abban, aki küldött engem. Aki engem lát, azt látja, aki küldött engem.” (Jn 12, 44–46.)

II.

1881 nyarán, 18. születésnapján, anyja szőlősgyöröki házában – Benjamin Franklin példáját követve –, Gárdonyi megnevezi életideáljait, köztük a Jézus-eszményt. A 19 éves kántortanító Devecserben írta/komponálta a „Fel nagy öröme! című, méltán népszerű karácsonyi népénekét. Az offertóriumra (felajánlásra) szánt Karácsonyi énekének szövege és dallama is nagyszerű: „Mily ragyogó fény árad az

éjben! / Betlehem úszik fény özönében. / Égi csodának nyílt meg az ég! / Szent örömet zeng angyali nép: / Megszületett a Jézus!” (*Néptanítók lapja*, 1887. Győr)

Az *Álmodozó szerelemmel* kapcsolatban Keller Péter hangsúlyozza: benne az ellentézek révén is az egyes történetek pozitív kicsengésűvé válnak: „Ilona az Istent imádta. Sándor a lánykát.” Pajándi Sándor megszökteti Ilonát, elvonulnak a rengetegbe. Zajlik az élet. Gyerekük születik, de meghal. Sándor szerzetes lesz, majd kilép a rendből, majd megnősül, csalódik, felszarvazzák, amiért gyilkolni akar. Amikor azonban újra találkozik Ilonával, együtt térdelnek le gyerekek sírhalmához. Közös imádságuk jutalma a kegyelem csodája. Kiesdik a kiengesztelődés kegyelmét. Együtt hagyják el a rengeteget. »Sándor Ilonával állt az oltár elé. A pap megáldja szerelmüket.«” (Keller Péter: „A Balaton az Isten költeménye” Gárdonyi Géza és a Balaton. *Magyar Műzsa*, 2023. március. 47–54)

A szakralitás/átragyogás szempontjából a regény egyik magaslati pontja, nemcsak látványszinten, hanem „misztériumos látásmód” szerint is: a szentmise empátikus, láttató erejű, pompás leírása, lelki élményének elbeszélése. A legszentebb Eucharisztia communio, Jézus misztikus teste által az ember megszentelése, liturgiája lélekemelő közösségi élmény: „Ha valami szépet, lélekemelőt akarsz látni, menj el egy vasárnapon a falusi templomba, s amit ott szemlélsz, amit ott hallasz és érzel, felülmúlja képzeletedet, üdítőleg hat lelkedre, s egy kedves emlékekkel gazdagít.” (...) „Sándor meghatottan engedte át magát a vallásos ténykedés eme hatásának, s égi érzelmekben ringatózva szemlélt és hallgatott.” Isten jelenlétét nem látja, csupán sejti, érzi, lélekben ráébred nagyszerűségére.

A regény másik, szakrális csúcspontja a Miatyánk szépírói értelmezése. A legszentebb keresztény imádság az Újszövetségben található. Minden számottevő nyelvre lefordították. Tanítványait Jézus tanította erre az imádságra. (Máté 6. fejezet, 9.) Rövidebb változata Lukácsnál a 11. fejezet 2. versétől kezdődik. Szerinte a világon, a latin nyelvű Miatyánk első két szava alapján, *Pater Noster* elnevezéssel illetik. Ismert az Oratio dominica, az Úr imádsága elnevezés is, a protestánsoknál „az Úrtól tanult imádság” is.

Mindkét evangéliumi forrás megszólítással vezeti be ezt az imádságot. Jézus így tanítja imádkozni tanítványait: »Ti tehát így imádkozzatok: Mi Atyánk, ...«, illetve: »Amikor imádkoztok, ezt mondjátok: Atyánk, ...« A minden keresztény imádság ősmintája, hét kérést tartalmaz. Az imádkozó hívó a Mennyei Atyához fordul. Jézus arra bátorít bennünket, hogy kérjük Istent, mert mennyei Atyánk, szeretetéből és jóságából fakadóan, mindent megad nekünk, ami a lelkünk javára, az üdvösséghez szükséges.

Az *Álmodozó szerelem*ben Gárdonyi Miatyánk-értelmezése tematikusan és spirituálisan is a szakralitás/ átragyogás mintapéldája:

„Tudjátok-e, mi a lélek szárnya? A miatyánk.

Mosolyogjatok, ti felvilágosodott ateisták, biggyeszettek ajkat, tévelygő szkeptikusok, ugord át a következő sorokat, majomösödre büszke, istenatyádat megtagadott darwinista; lapozd el te is, bájos hölgy vagy drága úr, ki nem tartozol a vallási buta sötétség vakjai közé!

Háromszázmillió ember rebegi el mindennap e gyönyörű költeményt, melyet tizenkilenc századdal ezelőtt alkotott az istenlelkű szerző. Ezt dadogja mindennap az ártatlan kisdéd; ezt sírja el a bűnbánó; ebben talál vigasztalást a sorsüldözött; ezzel ad hálát a boldog; ennek szavaival eszi kenyerét a koldus: ezt reszketi el a fonnyadt ajkú agg; ez a születés örömdala; a halál búcsúszava; ezzel kísérik az eltávozott lelket mennyei útján: ezzel könyörögnek érette. Ebben az egyszerű, rövid miatyánkban – melynek említésére a mai hitefogyott kor mosolyog – több gondolatremek van, mint a világ összes költőinek műveiben; több bölcsesség, mint az ó- és újkor minden filozófusának koponyájában; több tartalom, mint Ponson eseményzuhatagos *Rocambolé*jában, és mint a pekingi, hatezer-százkilenc kötetes, »Régi és újabb irodalom című műben«. (Pierre Alexis de Ponson du Terrail (1829–1871) termékeny francia regényíró. Húsz év alatt 73 kötetet produkált. Ma őrá inkább csak a *Rocambole* kitalált karakterének megalkotójára emlékeznek.)

„Ó, bár mindenki tudna abban gyönyörködni! Bár mindenki értené az isteni bölcsesség csodás szavait; bár ne volnának olyanok, kik ez égi művet szajkóként darálják el, anélkül, hogy megemésztenék!

Mily szép már a megszólítás: »Mi atyánk!« Háromszázmillió lélek öleli át egymást testvérként e szóban, és szemeit a közös atyához emeli.

Az egyesült szívek magasztos hálával, örvendő dicsérettel és alázatos megtéréssel kívánják: »Szenteltessék a te neved!«

Az Isten-szerelemüdvétől mámoros lélek tovább időz az egyes gondolatoknál, boldogító megnyugvásra lel az édes Jézus ezen szavaiban:

»Legyen meg a te akaratod!« Ha az élet csapást csapásra halmoz, ha a szeretett kedves előttünk int búcsút az életnek; ha szívünk vérzik, és lelkünk őrvöng a vesztett kincsek fölött: »Legyen meg a te akaratod!«

Ha az isteni bölcsesség belátására bízunk életünket, legalább azért esdünk (esedezünk) hogy a mindennapi kenyér ne hiányozzék asztalunkról.

Nem óhajtunk ragyogó kincseket, melyek vakító fénye káprázatba hozza a szemet, és melyeknek tompa csengése az ördög bűnre részegítő muzsikálása füleinkben; nem akarjuk a kincsféltő álmatlan éjeit virrasztani; nem vágyunk pompa és kényelem után, megelégszünk az egyszerű étellel, csak a mindennapi kenyeret adja meg az Úr.

És ha ezen szerény kérésünket teljesíti az ég, adjon hozzá nyugalmas szívet is, melyet nem terhel bűn, mely tiszta, mint a liliom. »Bocsásd meg a mi bűneinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétetteknek.«

Rettenetes ítélet a haragvóknak, átok azokra, akiknek bosszú forr szívükben, mert ezzel önmagát ítéli el az imádkozó; magára idézi az Isten büntető kezét; anyyi, mintha átkot mondana önféjére.

Bocsáss meg, amint én megbocsátok! És ha szívemben a harag gyilok (tőr) után kiált: gyilkolj le mennyköveddel; ha kezem botot fog embertársamra: szárítsd el azt; ha nyelvem szitokkal veri bántóimat, némítsd el örökké, hisz magam mondom: bocsáss meg, amint én megbocsátok!

Hány ember fekszik le e szavakkal, anélkül, hogy észrevenné, miszerint ítéletet olvasott pihenni hajló fejére; és nem retteg, hogy föléje dől a ház!

Megbocsátunk tehát, és könnyebbülten sóhajtunk fel: »Ne vigy minket ezután a kísértetbe«, hogy szelíden élhessünk, mint a galambok; üdvözítő, édes szeretetben, mint az Isten gyermekeinek kell. Az égi Hatalmasság segítségét kérjük, hogy »minden gonosztól szabadítson meg minket«.

És mikor hálánkat leróttuk, kéréseinket elrebegettük, és lelkünk megkönnyebbült: rátesszük elmékedésünkre a remény zöld mohájával ékített zárókövet, az áment; a szelíd óhajtást: vajha úgy lenne!

Sándor sokáig elmélkedik így; folyton új és új szépségeket, szebbnél szebben ragyogó gondolatokat talál az istenszerző csodás alkotású munkájában, és lelkét édes ábrándokba ringatja a magasztos imádság.

Gondolatai egészen a felfoghatatlan Isten körül csoportosulnak; a föld eltűnik lábai alól; a körüle levő tárgyak mind elenyésznek; véghetetlen boldogság érzete ömlik idegein által – talán előíze az üdvözítő mennynek!

Öntudatlanul, hallgatja szívének szent dobogását, és úgy tetszik neki, mintha teste fogyna, oszlana, s végre éterszerű lényé alakulna át. A lámpa ég; Sándor sohasem érzett kéjjel szenderült el ott, az imázsámlon. Boldogok, akik szeretik az Istent!”

A Miatyánk Gárdonyi-értelmezésének záró mondata szentírási boldogmondások szellemiségét, lelkiségét idézi. Későbbi elbeszélő művészetének egyik tudatos, izgalmas szemléleti sajátosságát már a fiatal író is remekül alkalmazza: „Semmit ki ne mondj, amit az olvasó maga kitalálhat.” Az olvasó fantáziájával, fogalomtársító képességével, egy másik igehely asszociációjával könnyen kiegészíthető a „Boldogok, akik szeretik az Istent!”: ’Azt pedig tudjuk, akik Istent szeretik, azoknak minden javukra válik, azoknak, akiket örök elhatározása szerint elhívott.’

Gárdonyi ifjúkori Miatyánk-értelmezése olyan jelentős szakrális nyom, textusa szerint tanúbizonyosság, amelyen eljuthatunk a lényeghez. Az Isten-hívő író kiválóan ismerte, mélységesen értette a latin nyelvű katolikus liturgiát, szertartásokat, imádságokat, énekeket, a latin nyelvű Miatyánkot is: „Pater noster, qui es in coelis, ...” A Miatyánk csodálatos invokáció, meghitt megszólítás: Pater noster.

III.

Tanulságos összehasonlító lehetőség a ferences lelkületű Gárdonyi interpretációjának és Assisi Szent Ferenc Miatyánk-értelmezésének összevetése:

„Ó, szentséges Atyánk, teremtőnk, megváltónk, vigasztalónk és Üdvözítőnk! Aki a mennyekben vagy: Az angyalokban és a szentekben; te világosítod meg őket tudásukban, mert te vagy, Uram, a fényesség; te gyújtasz szeretetre, mert te vagy, Uram, a szeretet; te töltöd el őket bentlakásod által boldogsággal, mert te vagy, Uram, a legfőbb jó, az örök, akitől minden jó ered s aki nélkül semmi jó nincsen.

Szenteltessék meg a neved: ragyogjon föl bennünk a te ismereted, hogy felismerjük, milyen a te jótéteményeid szélessége, ígéreted hosszúsága, fönséged magassága és ítéleteid mélysége.

Jöjjön el a te országod: hogy te uralkodjál bennünk kegyelmeddel és vezess bennünket a te országodba, ahol színed látása homálytalan, szereteted tökéletes, barátságod boldogságot árasztó, élvezésed örökkétartó.

Legyen meg a te akaratod, amint a mennyben, úgy a földön is: hogy teljes szívünkben szeressünk téged és szüntelenül reád gondoljunk, hogy teljes lelkünkben mindig utánad sóvárogjunk, hogy teljes elménkben minden szándékunkat feléd irányozzuk és mindenben a te tiszteletedet keressük, s hogy végül minden erőnkben, minden képességünket, lelkünk és testünk minden rezdülését a te szereteted szolgálatára fordítsuk és semmi másra, felebarátainkat úgy szeressük, mint önmagunkat, erőnkhez képest iparkodjunk mindenkit szeretetedre gyullasztani, mások szerencsésén nem kevésbé örülni, mint a magunkén, szerencsétlenségükben pedig részvétellel lenni irántuk, és senkit meg nem bántani.

Mindennapi kenyerünket: add meg nekünk ma: a te szerelmes Fiadat, a mi Urunk, Jézus Krisztust, annak a szeretetnek emlékezetére, megértésére és tiszteletére, mellyel irántunk viseltetett, és azokéra, amiket érettünk mondott, tett és szenvedett.

És bocsásd meg vétkeinket: a te kibeszélhetetlen irgalmasságodért, Szerelmes Fiad szenvedésének erejéből, s a Boldogságos Szűz és minden választottak érdeméért és közbenjárására.

Miképpen mi is megbocsájtunk az ellenünk vétkezőknek: és ha nem bocsátunk meg valamit egészen, add, Uram, hogy teljesen megbocsássunk; add, hogy az ellenséget igazán szeressük s érettük nálad buzgón közbenjárjunk, senkinek rosszért rosszal ne fizessünk, s azon legyünk, hogy benned mindenkinek hasznára lehessünk.

És ne vigy minket kísértésbe: se burkoltsba, se nyilvánvalóba, se váratlanba, se tartósba.

De szabadíts meg a gonosztól: a múlttól, a jelentől és a jövődtől. Ámen!”

Gárdonyi és Assisi Szent Ferenc Miatyánk-értelmezése egyaránt megragadó, erőteljesen meggyőző. A köztük lévő különbséget egy ismert analógiával érzé-

keltethetjük: Képes Géza kiváló fordításában Assisi Szent Ferenc Naphimnuszát pódiumon is nagyszerűen lehet szavalni, elmondani, Sík Sándor fordítását pedig imádkozni is lehet.

IV.

Ferenc pápa Miatyánk interpretációja magyarul is megjelent. (*Mi Atyánk*. Jezsuita Kiadó, 2019) Főképpen három kiemelt textust, létfontosságú kérést értelmez, világít meg, amelyek alapvető emberi, testi-lelki szükségleteinkre vonatkoznak: a kenyérre, a megbocsátásra és Isten segítségére a kísértések idején. Létfontosságú megállapítások: „Nem élhetünk kenyér nélkül, nem élhetünk bocsánat nélkül, és nem élhetünk a kísértések során kapott isteni segítség nélkül.” A kenyér, amelyet Jézus szava nyomán kérünk, „nem a fölösleges eledel, hanem a szükséges kenyér”.

Megbocsátást kérünk és kapunk Istentől, amely bennünket testvéri kiengesztelődésre kötelez, mert „Isten végtelen irgalmából bocsánatot nyert bűnösök vagyunk”. Aki ezt érzi, az képes a megbocsátás, a kiengesztelődés gesztusára. A „De szabadíts meg a gonosztól” kérésről Márai Sándor azt vallja: ez az egyetlen kérés a Miatyánkban, amelynek teljesítéséhez kevés a magunk ereje. Ferenc pápa pedig azt hangsúlyozza: a gonosz a Sátán, aki szerfölött ravasz, ezért vele szemben az egyetlen követendő magatartásra Jézus adott példát: „Távozz tőlem, Sátán!”

Gárdonyi élet és halál együtt mérendő kérdéskörét vizsgálja az Útra-készülődés című, összegező érvényű költeményében, amelyet 1901. december 27-én dátumozott. Azt vallja, neki a hit jelenti a lelki békességet, a végső megnyugvást: „Miatyánk Isten, mindenkinek Atyja, / kihez hajlunk, mint a fű a Nap felé (...) a halál nékem nem fekete börtön, (...) / egy ajtó bezárul itt lenn a földön, s egy ajtó kinyílik ott fenn az égen, – / egy / ez a halál.”

A Miatyánknak számos tanulságos, magyar átirata ismert. Közülük emelkedik ki Reviczky Gyula *Miatyánk*, Wass Albert *Magyar Miatyánk* című átköltése.

V.

Sík Sándor szerint Gárdonyi számára „az írás szent hivatás, embertestvéri szolgálat”. Ezt bizonyítja a szépen induló, de valami bűnügyet sejtető *Szunyoghy miatyánkja* is, amely filozófiai szemléletében következetes tézisregény. (Címébe iktatva, közszoói értelmében szerepel a „miatyánk”). A főszereplő Szunyoghy Dániel jellemrajza, lélekábrázolása, sorsának társadalmi beágyazottsága nagyszerű. Gárdonyit egy napilap gyász híre készítette írásra. A döbbenetes, tragikus hírre fo-

lyóírásos naplójában reflektál: „1913. július 8. A pozsonyi temetőben egy fiatalembert találtak. Pisztoly hevert mellette. A mellén seb. Mellette egy könyvem, s rajta ceruzával ez a jegyzet: Ez a könyv csaknem visszatartott az öngyilkosságtól...” (Az 1907-ben megjelent *Átkozott józanság* a lelki mélységeket láttató, megrendítő hatású regény, kivételes rangú alkotás.)

Gárdonyi elhatározta: olyan könyvet ír, amely az embereket valóban visszariasztja a halálba meneküléstől, attól, hogy az elkeseredetteket a gondolataik, félelmeik, a jövő rosszabbik arcát felidéző rémképek halálba hajszolják. 1913. július 8-án olvasta a hírt, december 3-ára elkészült a *Szunyoghy miatyánkja* letisztázott kézírata. Naplóbejegyzése szerint elérte célját: „Hogy valóban megerősítettem a könyvemmel sok embert az ingadozásban, a nekem írt levelek bizonyítják.”

Szunyoghy élete pokoljárás. Fordulatos életét, két házasságának történetét szinte a kívülálló szenttelenségével meséli el a detektívnek. Hitvallása („miatyánkja”) az élet a forgandó szerencsén alapul: „Új kapcsolatokat kell keresnünk az étellel, barátom. (...) Találunk. Mindig találunk. Ha felhős is az ég valameddig, egyszer csak mégis megérkezik a nap megint, s meghozza a maga sugarait.” Szunyoghy életigenlő, humanista meglátása szerint az egészséges és szeretetteljes élet alapja a racionális életszemlélet, amelynek a lényege: az életben semmit nem szabad túl komolyan venni, csak azt, ami boldoggá tesz. (Gárdonyi József: *Az élő Gárdonyi II.* Dante Kiadó, Budapest, 1934, 209–214.)

Epilógus

Gárdonyi az emberélet útjának felén „sötétlő erdőbe” jutott: „A Pokol kapujától kerültem az Isten közelébe: az egri sánc tetejére”. Megszenvedte rossz házasságát, átélte hit és hitetlenség létdilemmáját, de végül súlyos válságait leküzdve megtalálta, akit keresett. Egerbe hívta édesanyját, nemes Nagy Teréziát. Maga köré gyűjtötte gyermekeit. Válását jogilag, egyházzogilag is rendezte... Tordai Ányos tudós, ciszterci szerzetestanár megállapítása iránymutató: Gárdonyinak „Eger a megtérést és a megérést” jelentette. Megtalálta másfél évtizedes házassága önemésztő fájdalmaira a gyógyírt, megtalálta önmagát, megkapta a tehetség kegyelmét.

Gárdonyi első regénye részben már előlegezi Ravasz László megállapításának igazságát: „Ő az első magyar szépíró, aki a hitét és éppen a maga hitét: benső, meleg, gyermek katolicizmusát beleviszi az irodalomba.” (R. L.: Gárdonyi Géza. Székfoglaló. *Kisfaludy-Társaság évlapjai*. LVI. k. 108.) Gárdonyi életében a rossz házasság belső meghasonlást okozott, amely elidegenítette az Egyháztól is. Túljutva élete nagy krízisére, megvallja. „Én pápista embernek születtem és szeretem is az én minden művészettel ékes, pompás vallásomat.”

Az *Álmodozó szerelem* szentmise elbeszélésétől, a Miatyánk-értelmezésétől rögzös út vezetett Gárdonyi életében az *Isten rabjai* című remekműig, és tovább. Sík Sándor szerint: „Katolikus maradt nemcsak etikájában, hanem a vallási érzésnek, áhítatának színezetében, hangulatában, gyengéd miszticizmusában is. Nincs magyar író, az egyházi renden lévők között sem, akinek költészetében oly mély átérzéssel, oly bensőséges, harmatos gyöngédséggel jutna szóhoz pl. a Mária-kultusz”, mint Gárdonyinál. Ennek bizonyítékai: *Az én falum* kötetben a Roráté; *A fűzfalevél, nyárfalevél* kötetben az Esti harangszó, a legszebb pedig az Útra-készülés, amely találóan szép és emlékezetes Mária-akkorddal végződik. A költő a halála után, május közepén, szeretne visszatérni a földre: „S ha jó az éj, s én újra visszatérek, / egynéhány szál gyöngyvirágot letépek, / és felviszem a csillagfényes égbe. / Megkeresem a Jézus Anyját véle. / A Jézus Anyját, kinek képei / oly búsak lenn és olyan szenvedők! / Hadd lássam egyszor mosolyogni őt!”

A lelki-testi szenvedés mélységeit megjárta Gárdonyi életében és művészetében is összetartozik élet és irodalom, amint a cogito és a doleo is. A *Titkosnapló*ban írja: „Ma világosodtam rá arra az óriási igazságra, hogy a szeretet mértéke a szenvedés, és hogy minden elbeszélő műnek ezen fordul az értéke s érdekessége. Óriási igazság: a szeretet mértéke a szenvedés, és hogy minden elbeszélő műnek ezen fordul az értéke s érdekessége. A szeretet: áldozat. Tárd fel a köznapi élet szépségeit! Minden szép, amit szeretettel néz bárkinek a szeme. Az ideál: szeretettel néző valóság. Műved csak annyira érték, amennyi benne az új, az értékes új, amit még előtted senki meg nem mondott, mert nem tudott. Új karakter, új érzés, új látás stb. És még azon túl is: a műved annyit ér, amennyi szeretet van benne valaki vagy valami iránt.”

A cogito mellett az eddigieknél is jobban figyelembe kell vennünk a doleo jelentőségét. Ma már többet tudunk Arany epeköveiről, Tompa szívbetegségéről, Ady vérvirágos betegségéről, Móra „fejedelmi sárgaságáról”, Babits gégerák miatti elnémulásairól, Kosztolányi ínyrák okozta szájüregi rákbetegségéről, Tóth Árpád végzetes tüdővészéről, Csáth tragikus szenvedélybetegségéről...

Gárdonyi saját tervezésű, égre nyitott alkotóműhelyt, csendjében szellemi kilátót épített. Megélte az Arany János-i „független nyugalmat / Melyben a dal megfogható.” Elérte a lelki békességet, csendességet. Beteljesítette életművét, mindazt, amit benne a tehetség kegyelme elkezdett. Élete, alkotóműhelye szakrális létrendezésre épült, létharmónián alapult. Felelősségtudattal, következetességgel sáfárkodott talentumaival.

Önjellemző vallomása: „szép könyvet írni a legszebb munka, szép könyvet olvasni a legszebb gyönyörűség”. Varga Zita egri könyvtáros írja: Egerben ’könyvek közé illeszkedve teremtett magának jövőt’. A valaha tízezer példányosra becsült könyvtára a „Gárdonyi Géza Emlékmúzeum” feliratú körpecséttel és a leltá-

ri számmal ellátott 3628 művet őriz – ma már csak 4903 darab kötetben... 48 tárgykörből 32 különböző nyelven található könyvek, folyóiratok. Holtig tanuló bibliofilként, író-gondolkodóként hatalmas, sokrétű műveltségéhez, műveihez hét nyelven tájékozódva gyűjtött forrásanyagot.

Bródy Sándor egyszer megkérdezte egri barátjától: „Mi az élet értelme?” Gárdonyi ezt válaszolta: „– Az életnek egy célja van: hogy az ember lélekben megtisztulva örökre megpihenjen Szűz Mária zsámolyánál.” Bródy újabb kérdésére, „Görém! És te hiszel benne?” – ezt felelte: „– Nemcsak hiszek benne. Látom, érzem, mindig feléje repdesek”.

Gárdonyi *Írás a Bibliába* című verse poétikus hitvallás. A szentkönyv olvasása visszahozta gyermekkorának hitét. A Szentírás: „a könyvek könyve / (...) Isten szíve dobog benne”. Az *Egri csillagok*, az *Isten rabjai*, *Az öreg tekintetes* stb. írója, könyves számvetésében felsorolja a gondolkodására, művészetére hatást gyakorolt legfontosabb könyveket. Konklúziója testamentum érvényű rendelkezést is tartalmaz: „Ezek mellett persze, más könyvek is hatottak rám. De olyan könyv, amelyet többször is elolvasok, csak egy van az Újtestamentum. Minden nap olvasok belőle már több húsz événél. Mindig ott van az éjjeli asztalomon. A koporsómban is ez legyen a szívemen.”

Megjelent a Présház (2023. július 3.) és a Gondola hírportálon (2023. július 4.)

